

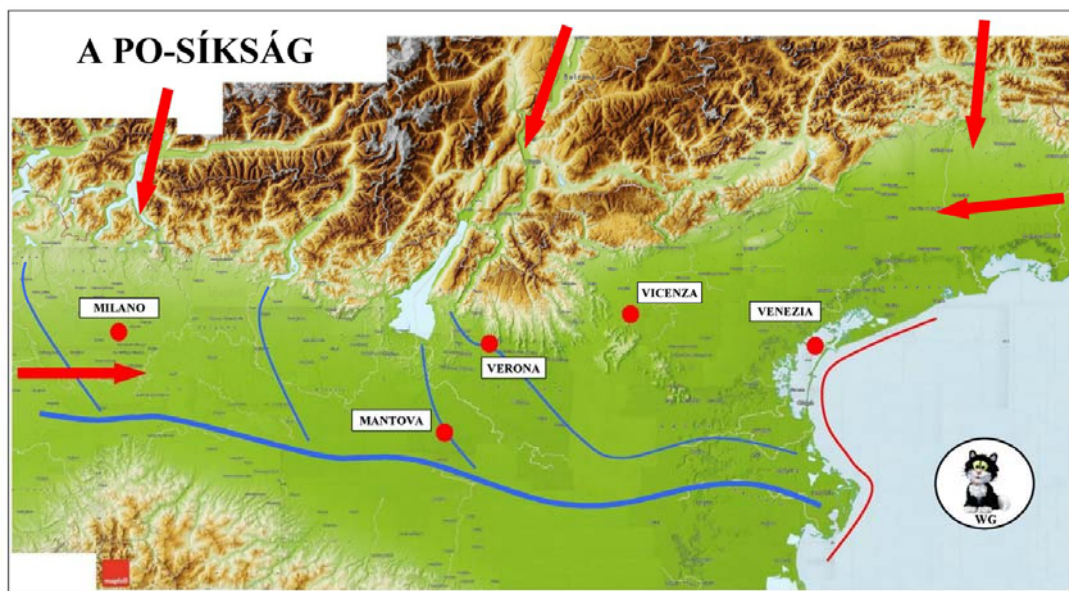
AZ ÉSZAKI-ITÁLIAI CSÁSZÁRI-KIRÁLYI ERŐDRENDSZEREK (1830-1866)

DR WINKLER GUSZTÁV

1. Bevezető

Észak-Itália az újabb-kori történelem folyamán gyakran volt a Német-Római birodalom és a Franciaország közötti összecsapások színtere. Vizsgált korszakunkat tekintve ez a Habsburg-birodalom, Franciaország és a Szárd királyság küzdőterepeként működött. A XVIII. század inkább dinasztikus jellegű háborúit követően a Napóleon vezette Franciaország kemény expanziós politikája teljesen átrajzolta a politikai viszonyokat, ami az 1815 utáni „békés” időszak számára lehetőséget adott az érintett földrajzi terület teljes politikai átrendezésére. A térség birtokosa, mint a Szent Szövetség tagja, a Habsburg birodalom (most már császárság) lett. Az általános katonai igények mellett az is szükségessé tette a megszálló erők megerősítését, hogy a század első felétől egyre láthatóbbá vált a különböző mozgalmak, országok Itáliát egyesíteni akaró törekvése. Így gyakorlatilag a 30-as évektől kezdve megkezdődött a térség rendszerszintű megerősítése, különös tekintettel az ellátást, utánpótlást biztosító erőrendszerre.

Az a térség, amit Észak-Itáliának nevezünk (és a Habsburgok uralma alá tartozott), földrajzilag jól lehatárolható, és emiatt jól is védhető terület. Északon az Alpok, délen a Po folyó határolja, gyakorlatilag néhány átkelési lehetőséggel. A kelet-nyugati irányú mozgást pedig az Alpokból kiinduló, gyakran nagy vízhozamú folyók gátolják. Mindezek ideális környezetet biztosítanak a terület megerősítésére, mint ahogy történt korszakunk előtt sok évszázadon keresztül is (1. ábra)

1. ábra: A Po síkság földrajzi felépítése

A várakkal, erődökkel sűrűn „beépített” térségben ezért (írott források hiányában, vagy szakmai hiányosságok miatt) azután viszonylag nehéz lehet egy-egy erődítés korának meghatározása, illetve az erődök rendszerbe foglalása. Főleg olyan történetileg rövid időszakokra, mint a témánkat érintő Habsburg-ellenes háborúk, pusztán a történeti források nem elegendőek, segítségül kell hívni a hadi építészet történetét is. Így, amennyiben ismerjük a

főleg a tüzérség fejlődését követő építészeti „stílusok”, módszerek egymásutániságát, viszonylag jó datálási eljárást kapunk főként erre az időszakra, hiszen ebben a korban az ipari forradalom már nagyon gyors technikai fejlődést produkál. Ezek alapján úgy tűnik, ha alapos adatgyűjtést végeznek a kutatók, és megtámasztják ezt szakismeretekkel, akkor gyorsan végére járhatnak az erődépítés kérdésének, hiszen a terep, a települések, várak „nyitott könyvként” viselkednek.

Ekkor felmerülhet a kérdés, miért ez a sokéves kutatás, és egyáltalán, hozhat-e újat a hadtörténeti kutatások támogatására [1], [2], [3]. [6]. Az elsődleges okot maga a földrajzi környezet tanulmányozása szolgáltatja. Mégpedig abban az esetben, ha a hadtörténeti művekben gyakran olvassuk, és megjegyezzük az Észak-Itáliára (és a korra) vonatkoztatott alapvető tételt (axiómát) az úgynevezett „várnégyszögről” (Festugsviereck, Quadrilatero, ...). E szerint az itteni háborúk folyamán a Habsburg erők (kiemelten Radetzky) erre a rendszerre támaszkodva (Verona, Peschiera, Mantova, Legnago) értek el nagy hadi sikereket [3], [6], [8]. Nem is ez utóbbival van probléma. Ugyanis, ha valaki ezt a „földrajzi rendszert” vizsgálja, feltűnhet neki az a jelenség, hogy a „várnégyszög” egyáltalán nem biztosítja az érintett terület teljes védelmét, a rendszer nyitott több irányból. Ezért volt érdemes feltárni a rendszer(ek) lényeges építészeti elemeit, ami természetesen nem érinti a hadtörténelem fő kérdéseit, pusztán színesíti a képet (2. ábra).

2. ábra: A Po-vonal védelmi kérdése

2. Katonai objektumok rekonstrukciója (a kutatási módszer)

Az alább következő katonai objektumok, objektumrendszerek rekonstrukciója összetett feladat, mert magába foglalja az objektumok elvi felépítésének, funkciójának ismeretét, az esetleges régészeti jellegű felderítést és a konkrét környezet-elemzést (rekonstrukciót) is. Emiatt a térképi (felmérési) és fotóanyag mellett nagy szerepe van a katonai, történeti és műszaki szakadatoknak is. Sőt sok esetben ezek az adatok a döntőek (az objektum részleges vagy teljes megsemmisülése miatt). Továbbá igaz, hogy az objektumrekonstrukció természetes kiinduló információi a történettudományokhoz kapcsolódó adatok. Hiszen a történeti - hadtörténeti források alapján kezdődik általában maga a vizsgálat is.

A rekonstrukcióhoz szükséges műszaki segédtudományok közül legfontosabb az építőmérnöki ismeretanyag. Ez magába foglal bizonyos statikai, dinamikai kérdéseket (mi, hogyan épül és építészetileg miért), közlekedésepítési feladatok megoldását (szállítás, logisztika) valamint geodéziai kérdéseket (tűzvezetés, irányzás, fő védelmi irányok, stb.) is. Az ilyen jellegű alapadatok bevonása a feladat megoldásába kiküszöbölheti a funkciótlan, "művészi jellegű" elméleti rekonstrukciós elképzeléseket. Nagyon fontos a fegyvertani ismeretek alkalmazása is, hiszen, ha tudjuk, hogy melyik fegyver alkalmazásának milyen kritériumai vannak (pl. mekkora tér szükséges egy ágyú kezeléséhez, mekkora a hatásos lőtávolsága), az objektumok "szükséges" méretei, felépítése is a valóságnak megfelelőbbek lesznek. Ehhez kapcsolhatók olyan hadművészeti ismeretek is, ami azt világítja meg, hogyan és miért úgy hajtottak végre bizonyos védelmi, támadó tevékenységeket. Eszerint az eddig bemutatott források határozzák meg a keresett objektum elméleti modelljét (milyen elemekből állt, ezek hogy nézhetek ki, hogyan funkcionáltak) [9], [10].

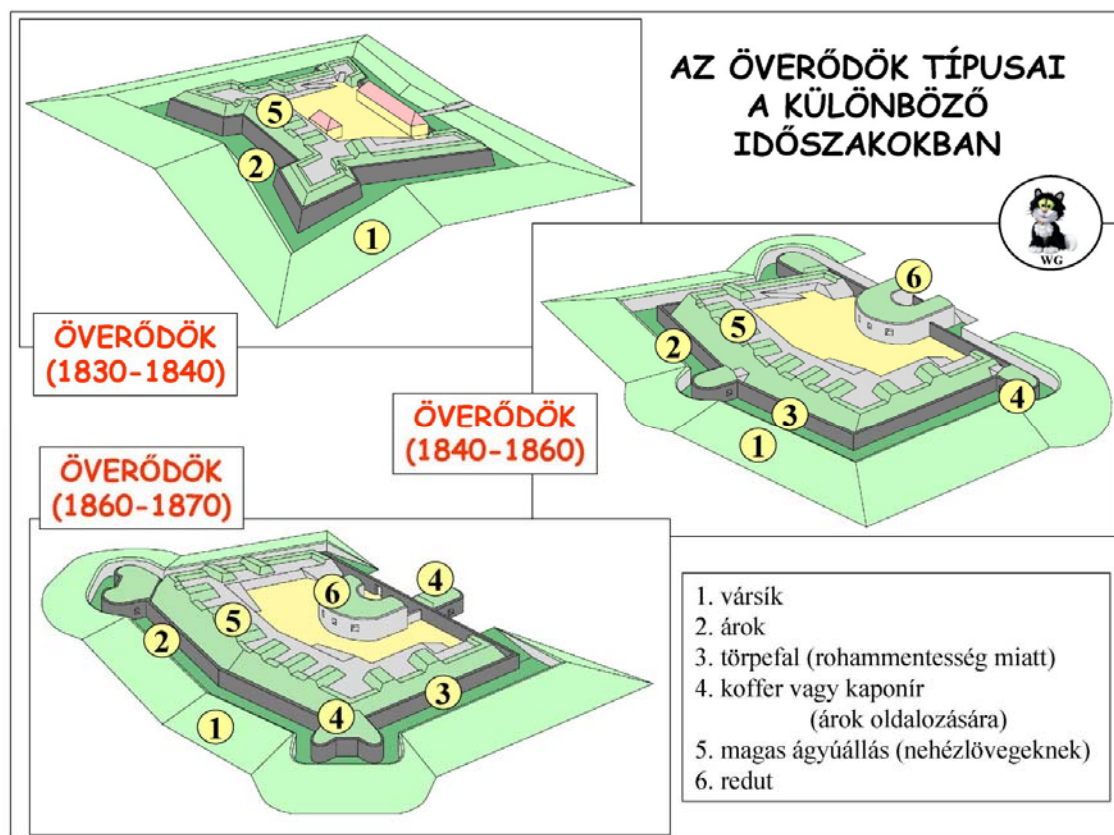
A légi- és űrfelvételek kettős szerepet játszhatnak a rekonstrukcióban. Részben, mint régészeti objektumokat vizsgálva, a földalatti elemek, növényzeti anomáliák felismerésével, részben pedig a fotóinterpretáció segítségével, átfogó összefüggések felismerésével. Az elméleti modell ismeretanyagát alkalmazva, a terepfelmérés, térképelemzés és fotóinterpretáció együttes eredményét integrálva készül el az objektum fizikai modellje, ami már a teljes rekonstrukciót (esetenként 3D felépítést, funkciót) tartalmazza. Az erőd kutatás területén egy másik jelentős alkalmazás az, amikor a térinformatika és távérzékelés célja nem nyilvántartási jellegű, hanem a térinformatika eszközeivel konkrét kutatási feladatot oldunk meg. Tehát a térinformatika, mint szükséges újszerű eljárás jelenik meg az erődítmények feltárásának, felépítésének tisztázásánál. Emiatt talán a térinformatika legmagasabb fokú alkalmazásának is tekinthetjük, hiszen új információkat hozunk létre a különféle gyűjtött anyagok, szöveges és terepi információk segítségével [9].

3. A kutatás alapkérdései:

Amennyiben a fent említett módszerekkel a „várnégyszög” problémáját vizsgáljuk, felmerül az első, talán feleslegesnek tűnő kérdés, melyik „várnégyszöget” kutatjuk (esetleg „több szöget”). Ugyanis ebben az időszakban összesen négy hadjárat volt, és mindegyikben a várak, erődök nagy szerepet játszottak. A négy hadjárat 1848, 1849 (mindkettő főszereplője Radetzky marsall), 1859 és 1866. Ráadásul mindegyik esetben a Po hídfői is szerepet játszottak. A négy eseménysorozatban részben más-és más erődök (gyakorlatilag erődövek) szerepeltek, továbbá ezek jórészt folyamatosan átépítésre is kerültek. A hadműveleti célok is részben eltértek, az 1849-es pl. egyértelműen támadó hadjárat volt. Az ilyen módon bonyolultabbá váló vizsgálatban szűrőként működött az aktuális politikai helyzet eseményekre való vetítése (építési idők), azonban többször találkoztunk az általunk fellelhető szakirodalom erősen hiányos voltával. Vizsgálatunk háttérét pontosan az adja, hogy (mint később bemutatjuk) a központi erődítmény (város, vár) köré épített erődövek alapegységei, az överődök szerkezetükben, kivitelükben nagyon gyorsan változnak, természetesen az adott időszak tűzérési lehetőségeinek függvényében. A fő alkotóelemek elhelyezése a célzási pontosság, lehetséges röppályák, rombolhatóság függvényében térben folyamatosan változik, ezt egészíti ki a védelem lehetőségeinek folyamatos növekedése is [10].

4. Az övvár-rendszerek fejlődéséről általában:

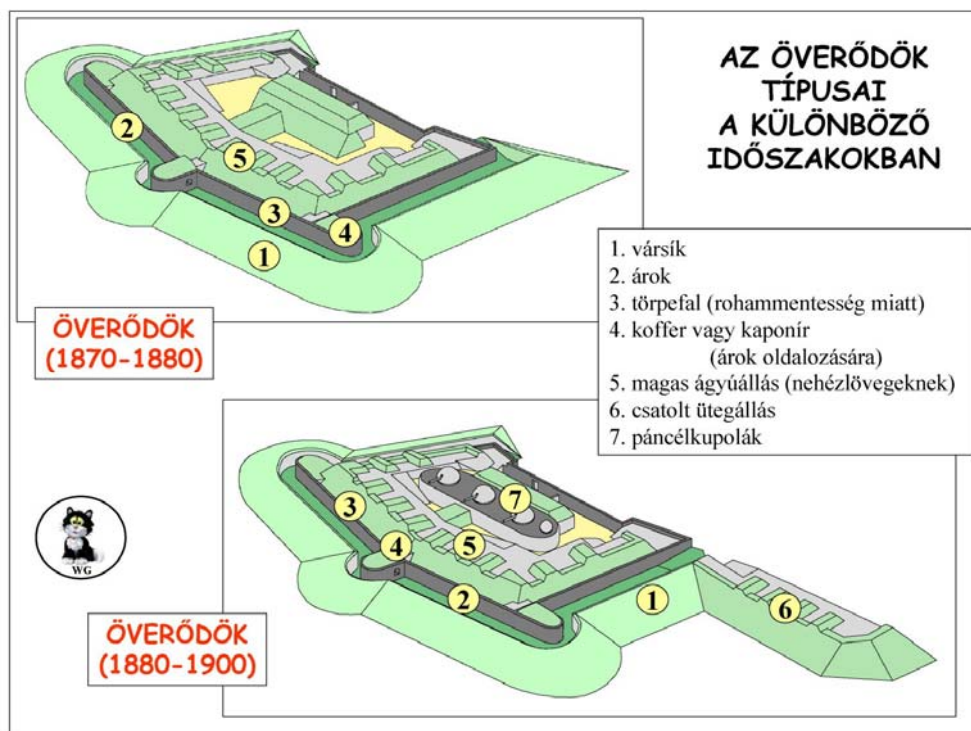
Valódi övvár-rendszerről azóta beszélhetünk, amióta megépítették az első olyan erődot, amelyek tipikusan egy főirányban (az ellenség felé) tudták védelmi képességeiket kamatoztatni, valamint már nem önálló erődtípusként, hanem egy jól megtervezett egységes tűzrendszerben működtek. További építészeti ismérv a nagyrészt egységes (sorozatgyártás-szerű) tervezés, kivitelezés, hiszen arra is gondolnunk kell, hogy ezek az erődotk ettől az időszaktól kezdve nagy számban épülnek. Természetesen az överődotk tervezése mindig párhuzamosan fut a tűzérés (és később a gyorstüzelő fegyverek) lehetőségeinek fejlődésével, így az e tájban induló ipari forradalom egészen rövid tervezési periódusokat enged csak meg, és egy gyorsuló változás indul meg. Az 1848-as háborúk tapasztalatai (és a hadviselés technikai eszközeinek változásai) alapján világossá vált, hogy a korábbi erődtípusok elképzelések mindenképpen módosításra szorulnak. Megjelent az igény az „igazi” överődotk létrehozására, amelyek a nehéztűzés elhelyezésén kívül alkalmasakká váltak a jelentősebb létszámú katonaság állomásoztatására, raktárak létesítésére és főképpen bizonyos önálló (gyalogság elleni) körkörös védelemre azon kívül, hogy kialakították az erődotk egymás tűzérési fedezésére alkalmas felépítését (3, 4. ábrák) [11].

3. ábra: Az överődotk alaptípusai

Általánosságban részletezve ugyanúgy, mint korábban az egyik legfőbb védelmi elem az árok. Ennek kettős szerepe van és ekkor gyakorlatilag háromféle megoldása. A fő szerep nyilvánvalóan az ellenséges roham akadályozása, a hátrább elhelyezkedő fő tűzérési eszközök és raktárak védelme. Másodsorban pedig lehetővé teszi a saját csapatok fedett mozgását a veszélyeztetett területekre. Az árok kiképzésének alapja részben az árokba való behatolás és továbbhaladás megakadályozása és az árok nehézfegyverekkel való pásztázásának lehetősége. A három legfontosabb különbség az árok kiképzése és a határoló

falak (gátak) kapcsolatában van. A tüzérség ekkori lehetőségeit figyelembe véve lehetséges egy mély, de keskenyebb árokrendszer kialakítása, amely esetben mindkét oldalon kialakítható gát. Ekkor a támadó tüzérségnek gyakorlatilag nincs esélye a falazatokat rombolni, a rohamot így előkészíteni. Az 50-es évek elején még két megoldás születik. Mindkettő a gyors és olcsóbb megoldások közé tartozik. Ekkor egy szélesebb nagy árok övezi az erődöt, de a belső oldal így már rombolható, tehát a gát magasságát addig csökkentik (törpefal), amíg ki nem kerül az elméleti pásztázási magasságból. Itt természetesen a belső oldalon kevesebb a lehetőség (vagy nincs is) kazamatafolyosó építésére. A harmadik legegyszerűbb megoldás, amikor az árok passzív védelmét csak a törpefal biztosítja. Az erődök védelmi berendezéseinek második pillére a mindig (később is) kiépítendő árokvédő művek. Ezek földalatti vagy a sáncba épített folyosókkal csatlakoznak a központi létesítményekhez. Két fő fajtájuk különböztethető meg. Az egyik a belső kialakítású elemek csoportja, a kofferok vagy kaponírok. A szakirodalomban gyakran keverik a két elnevezést, de eredetileg a koffer közvetlenül csatlakozik a központhoz, a kaponír pedig önálló árokvédő mű. Tüzérségükkel eredményesen pásztázhatják az árkot, és az ellenség tüztől fedettek (az árok mélyére telepítik őket). A kapnórok esetében arról is beszélhetünk, hogy gyakran összetett művek, és nem csak oldalozásra, hanem a csapatmozdulatok (kitörések) kiinduló pontjaiul is szolgálnak. Ide tartoznak szervesen a már említett kazamatafolyosók is. Feladatuk kettős, részben az árkok védelme gyalogsági fegyverekkel, és az árok töréseiben a külső oldalon tüzérségi állások kialakításával. Másik feladatuk pedig a külső kazamatarendszerből föld alatt ellentámadások indítása az ellenség tevékenységére (pl. ellenaknák építése). Ebből is látszik, hogy a külső árokoldalon kialakított kazamatafolyosónak meghatározó jelentősége van, többek között, mert gyakorlatilag sebezhetetlen a tüzérségi tüzzel szemben (ekkor). Ez a szilárd védelmi rendszer a várható támadási irányokban épül ki, a vármag felé csak olyan védelemmel van ellátva az erőd, amelyik gyalogsági támadás ellen véd (pl. gyors bekerítés esetén) [11]. Ez, mint korábban bemutattuk, elengedhetetlen az övvár-rendszer működéséhez.

4. ábra: Az överődök fejlődése a századfordulóig

Az överődők fő feladata az ellenséges tüzérség lefogása, a védelem mélységének kitolása és a szomszédos területek (erődök) oltalmazása. Ezt a nehéz és tábori tüzérség alkalmazása biztosítja. A tüzérség telepítése a fent említett védvonal mögött, a laktanyákkal, raktárakkal egy komplexumban helyezkedik el. Ekkor a tüzérségi állások gyakorlatilag az árokrendszer mögött megemelt sáncrendszerrel, és magas keresztsáncokkal fedve (az átlövések miatt) helyezkednek el. Minden egyéb kiszolgáló létesítmény már föld alá van helyezve. A sáncon, fedett ágyúállásban lévő lövegek ugyanis ez idő tájt a röppályákat figyelembe véve nagyrészt sérthetetlenek. A közelre ható eszközök (pl. tarackok) pedig akár a kaponírokban is elhelyezést találhatnak, illetve nagyon sokszor előfordul fedett kiépítésben a laktanyaépülettel egybeépítve olyan ágyúállás, amelyből könnyűágyúkkal, tarackokkal központosított helyről tűzcsapás mérhető. Ezek általában a jó kilövési lehetőségek elérése miatt félkör alakúak (redout). Megemlítené még a már az ókortól használatos vársík, amely kettős funkcióval rendelkezik egészen a világháború végéig. Egyrészt passzív módon részt vesz a védelemben, mint földtöltés, másrészt lehetővé teszi, hogy az erőd előterét hézagmentes pásztázással kézfegyverekkel és (később) gyorstüzelő lövegekkel (szórólöveggel, vagy kartácslövessel) tűz alatt tarthassák [11].

A térségben is a XIX. századra kialakult egy speciális erődítési forma az úgynevezett torony (turm, torre). A jelentőségét az adta, hogy itt kis területen a tüzérség nagy koncentrációját tudták elérni. Ezek a tornyok vagy överődökbe beépítve, vagy önállóan, sáncoktól védetten épültek.

5. A vizsgált térség kutatása:

Első lépésként a terület politikai térképét kellett minden időszakra lehatárolni, hiszen az 1848 és 1866 közötti számos változás az erőviszonyokban a fennhatóság kérdését is eldönti. Ez pedig meghatározza, hogy ki mikor milyen építészeti beavatkozásokat végezhetett. Azonban az eseménytörténeti leírások nem mindig adnak elegendő támpontot, jelentős erődkörzeteket gyakorlatilag kihagynak, sokszor csak a bevett „várnégyszögre” hivatkoznak. A hazai szakirodalom kissé hiányos, tekintve, hogy hazánkban ekkor nagyon fontos események játszódtak le, és a szerzők általában (jogosan) ide koncentrálnak. Érdekes módon az olasz források is eléggé elnagyoltak, gyakran egyenesen kihagyják a korszak egyes időszakait. Ezért leginkább az osztrák és a XX. század első felének magyar szakirodalmára lehet támaszkodni a pontos események lefolyásával kapcsolatban.

A második lépés a környezetelemzés, tehát hol voltak a meghatározó raktárkörzetek, fontos átkelők, utánpótlási vonalak. Természetesen segítségünkre volt kiindulásként a már sokat elemzett Verona-Peschiera-Mantova-Legnago körzet. A bevezetőben említett anomáliák és az esemény-leírások figyelembevételével folytatódott a kutatás a különféle hadmérnöki tervek, térképek begyűjtésével. Itt szembetalálkoztunk néhány esetben azzal, hogy a fellelt anyagokon szereplő erődítés-leírások, térképek erődítéstanilag nem egyeztek a katonai események időrendi leírásaival. Szerencsére a megoldás minden esetben az adathiányra utalt. A problémás helyeken a beszerezhető XX. századi topográfiai térképek, valamint az úrfelvételek nyújtottak segítséget a még fellelhető terepi nyomokkal (árkok, töltések, nyomvonalak, stb.). A meglévő objektumokat és környezetüket a lehetőség szerint több éven keresztül felkerestük az ellenőrzés és az esetleges további terepi nyomok fellelése céljából.

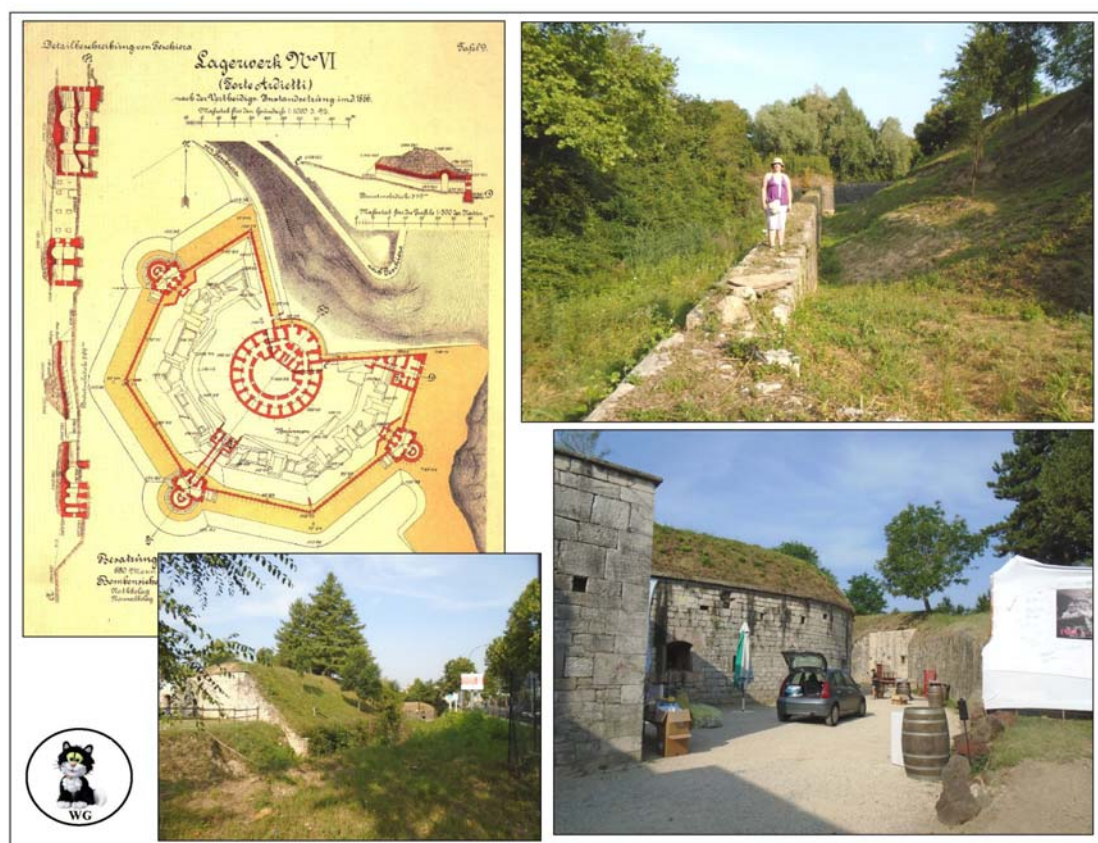
Peschiera:

A vizsgálatok legegyszerűbb objektuma a peschierai erődöv volt, mivel mindegyik överődjének fellelhetők voltak az eredeti tervrajzai. Ez egyaránt vonatkozik az 1848-as

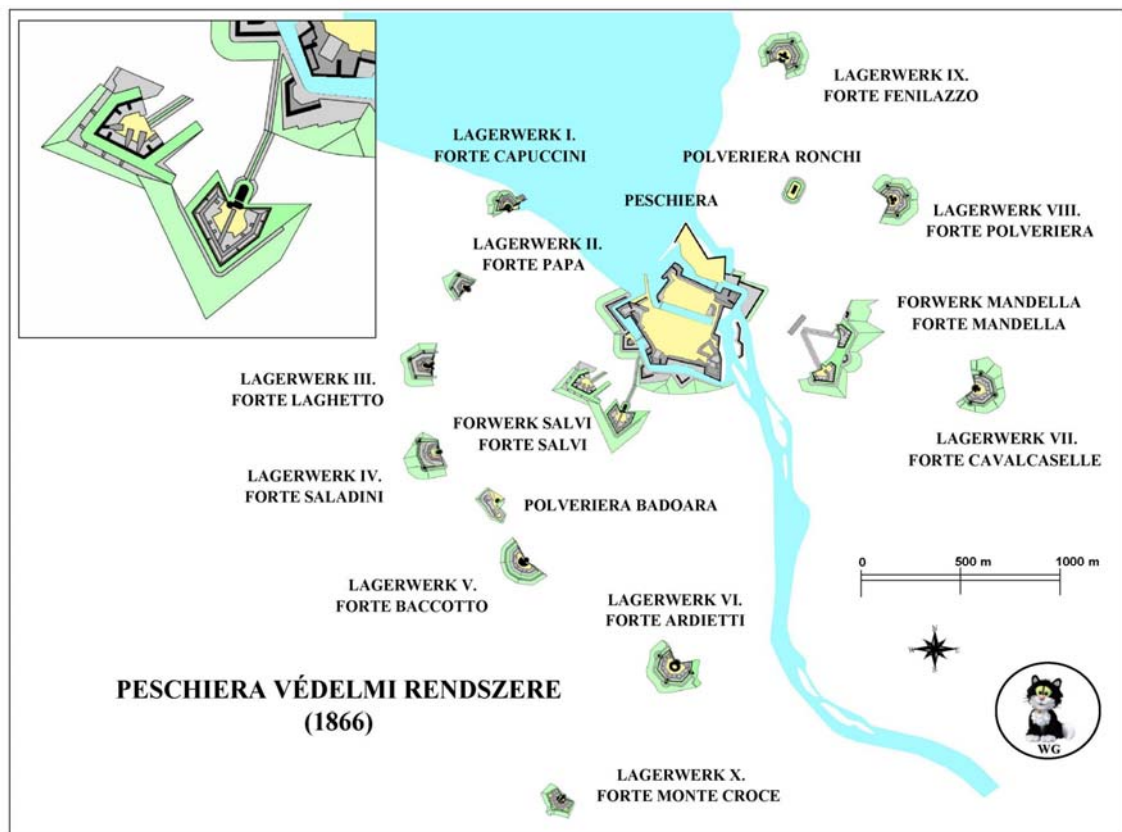
építkezésekre és az 1865-66-os továbbfejlesztésre is. Továbbá, mivel kettő híján az összes elem fizikailag is létezik, ellenőrzésük megoldott, sőt az elméleti kutatásnak is támogatást nyújtanak (5. 6. ábrák). Emiatt a térséget többször is felkerestük. Elvileg kis nehézséget az okozhat, hogy néhány erőd átalakításra került, speciális új funkcióval.

Verona:

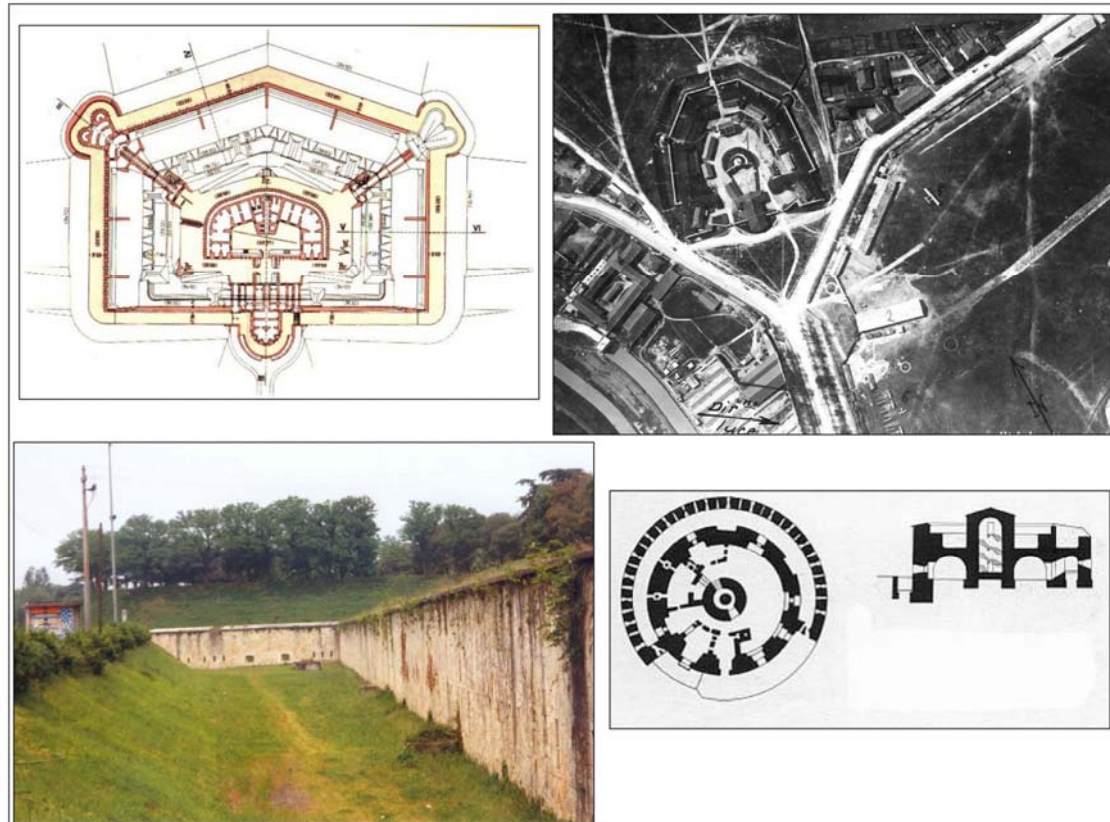
A térség legnagyobb erődrendszere a veronai erődőv. Ez esetben már nehezebb dolgunk van, mivel részben nagyszámú överődről van szó, részben jó néhányukat már le is bontották. Ez köszönhető egyrészt a város fizikai terjeszkedésének, másrészt pedig az „idegen” építésű objektumokhoz való hozzáállásnak. A kutatást színesíti még a viszonylag széles építési időintervallum is. Például a védelem belső öve gyakorlatilag elpusztult, csak a tervekre és részben archív légi-felvételekre lehetett támaszkodni, a néhány megmaradt képeslap mellett. Ugyanakkor a külső öv nagy része és a dombvidékre telepített úgynevezett „tornyok” ma is megtalálhatók, az igaz, hogy általánosságban nem látogathatók, részben elhanyagoltak. Természetesen a rekonstrukcióban itt is segítségünkre voltak sok esetben a fellelhető tervrajzok (7. 8. ábrák). A terepi bejárás (több alkalommal) és ellenőrzés ez esetben a nagy relatív távolságok miatt nehézkes volt, jórészt a belső védvonal vizsgálatára korlátozódott.

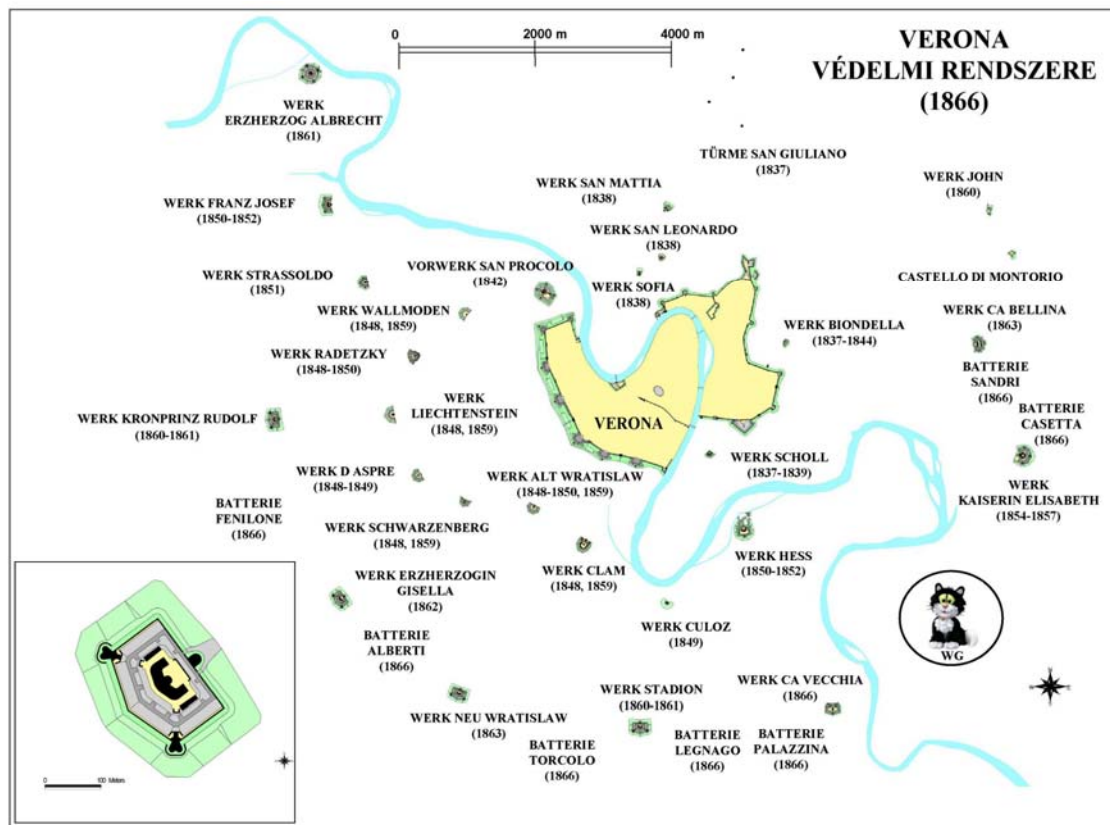
5. ábra. Építési terv és a terepbejárás képei

6. ábra: Peschiera az erődöv teljes kiépítése idején

7. ábra: Verona, tervek, archív légifotó és helyszíni fényképfelvétel

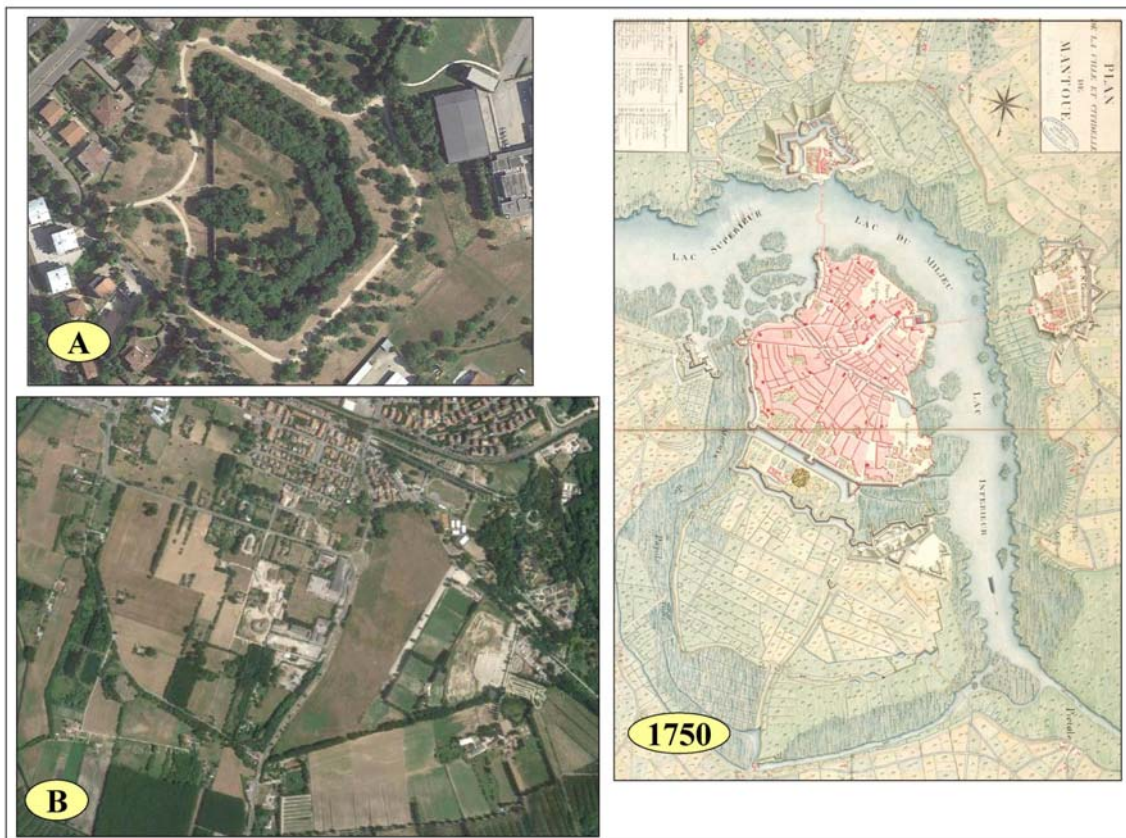
8. ábra: Verona az erődöv teljes kiépítése idején

Mantova:

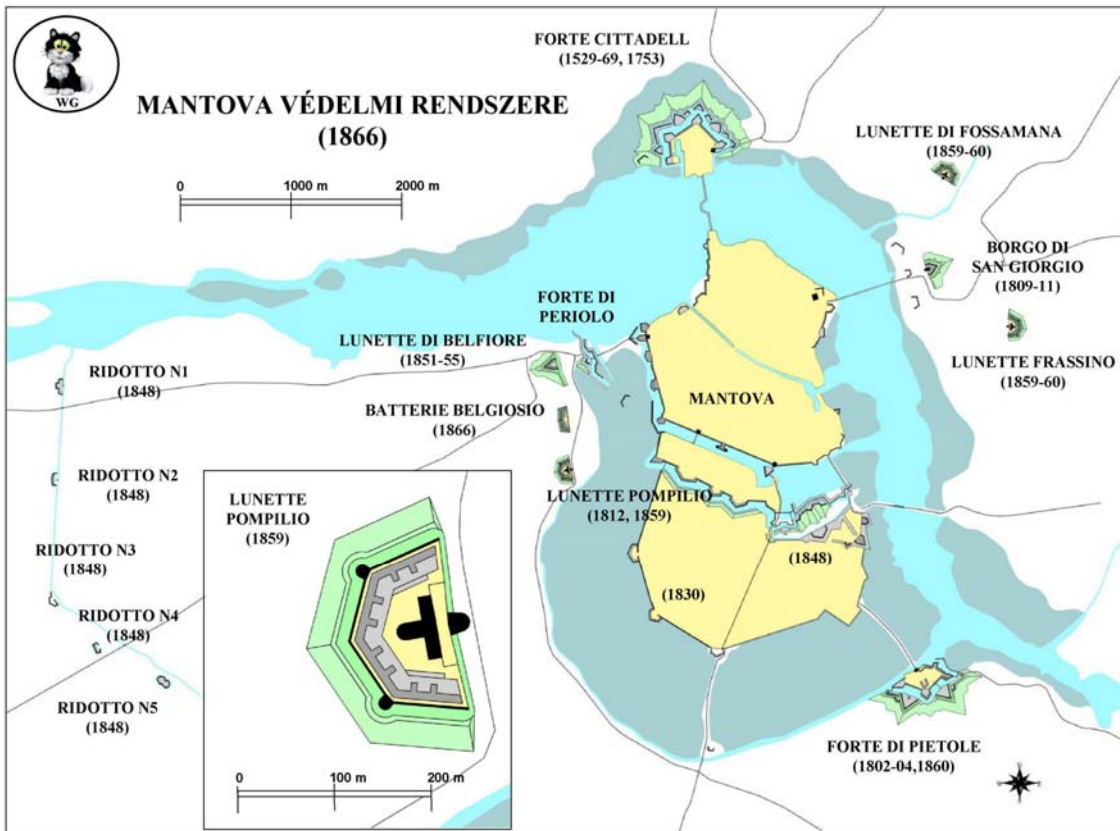
Szerencsénkre (mivel a város nagyot változott az évszázadok folyamán), Mantováról sok várostérkép áll rendelkezésre, így az időben visszafelé a várost és főként az azt körülvevő környezetet (tavak, folyók, mocsarak) sikerült rekonstruálni (9, 10. ábrák). Ezek a térképek részben már az erődítményeket is tartalmazták, így többük XIX. századi lokalizálása a sorozatos átépítések után könnyűvé vált. A terepbejáráson is megtalálható, úrfelvételen könnyen azonosítható objektumok (9/A. ábra) mellett itt találkoztunk először azzal a jelenséggel, hogy a már lerombolt védvonalak helyzete az utak, építmények struktúrája alapján pontosan térképezhető volt (9/B. ábra). Fontos kérdés volt még a mocsarak kiterjedése, mivel ezt időről időre mesterségesen szabályozták. Ehhez segítségünkre volt a több korábbi rekonstrukció, amit az erődök egy részére is már elvégeztek kutatók.

Legnago:

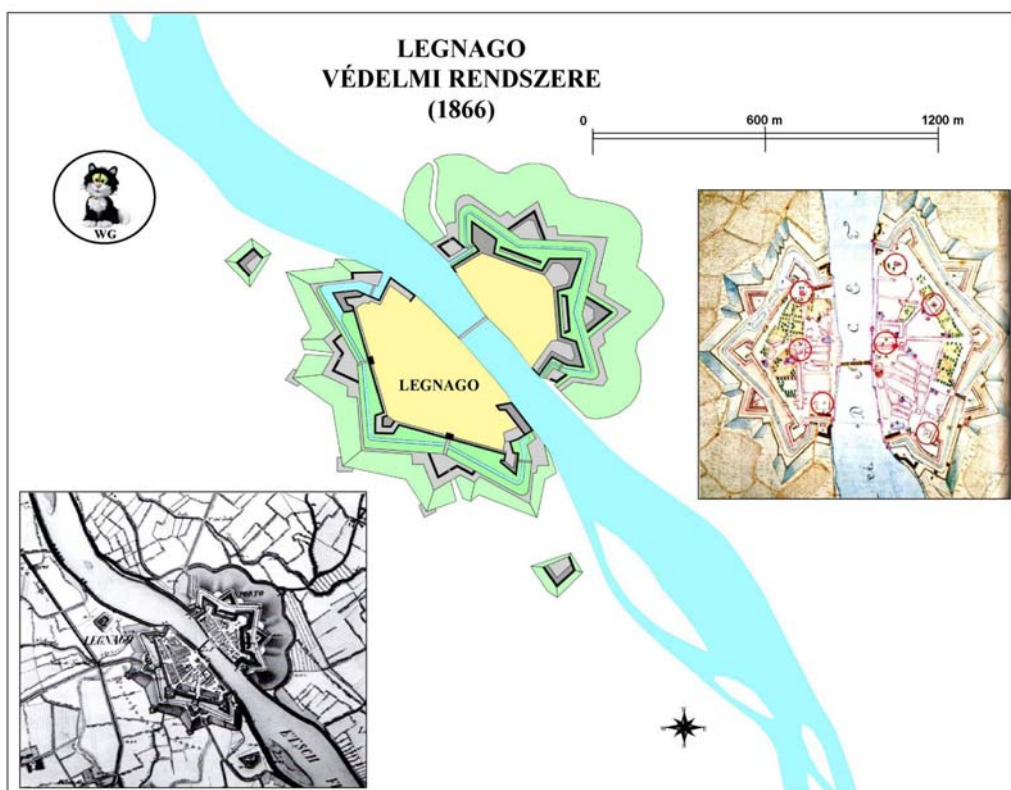
Legnago esete építészetiileg egyszerű. A XVI-XVIII. században épült ki alapjában, ehhez a napóleoni háborúk kisebb kiegészítésekkel (két redout és egy katonai tábor) járultak hozzá. Mint az Adige fontos átkelőjét, korábban is, mindvégig erősítették (11. ábra). A cs.kir. hadsereg itt később már nem építkezett, eltekintve kisebb modernizációtól, tehát a város rekonstrukciója könnyen elvégezhető volt, amihez hozzájárultak a korábbi rekonstrukciós eredmények is.

9. ábra: Felmérési térkép és ürfelvétel-részletek

10. ábra: Mantova az erődöv teljes kiépítése idején

11. ábra: Legnago erődítése és néhány korábbi felmérés

Piacenza:

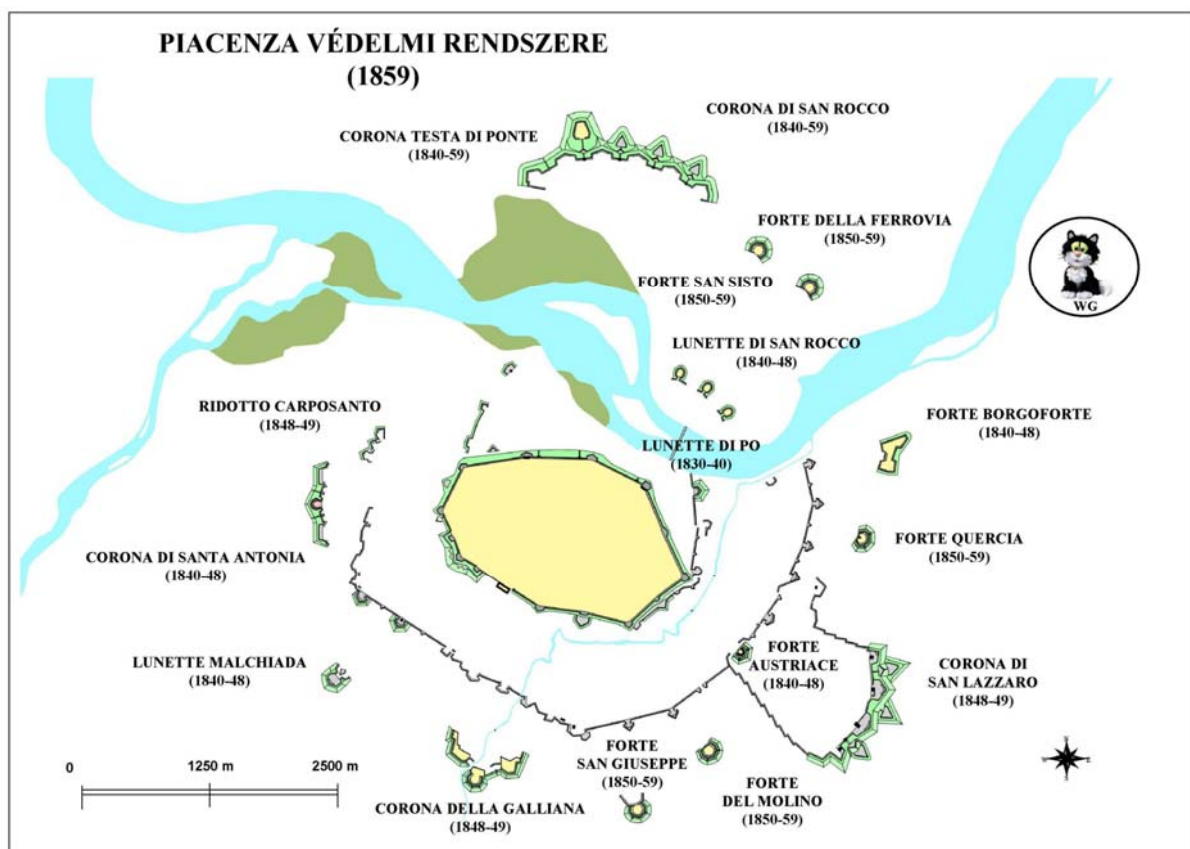
A piacenzai erődöv rekonstrukciója tűnt a legnehezebb feladatnak (14. ábra). Ugyanis a „várnégyszögre” való koncentrálnak miatt a hadtörténeti munkákban az itteni események erőteljesen háttérbe szorulnak, olasz források még ennyire sem foglalkoznak a kérdéssel (12. ábra). Pedig, mint később említjük, a hadműveletek fontos helyszíne, a Po jelentős hídfője volt. Miután tisztáztuk az építési periódust, úrfelvételek kiértékelésével erődelemekre utaló nyomokat kerestünk (13/C ábra). Ezzel párhuzamosan XX. századi topográfiai térképeken az ekkor még meglévő sáncokat lokalizáltunk (13/A ábra). Időközben hozzájutottunk egy osztrák térképhez, amely tartalmát ellenőrzés után fel tudtuk használni (13/B ábra).

PIACENZA HADTÖRTÉNETÉHEZ (-):	
WIKIPEDIA (MAGYAR): 1732-1859: Bourbon uralom alatt 1848: Kéri felvételét az Olasz Királyságba (!)	WIKIPEDIA (KÜLFÖLDI): 1732-1859: Bourbon uralom alatt 1802: Napóleon elfoglalja 1816-1847: Mária Lujza uralma 1848: Csatlakozás Szardíniához, osztrák-magyar csapatok elfoglalják
ENCYCLOPEDIA BRITANNICA: 1732-1859: Bourbon uralom alatt	
MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE: 1848-1859: Semmi	
PIACENZA HADTÖRTÉNETÉHEZ (+):	
DER KRIEG IN ITALIEN 1859 (GENERALSTABS-BUREAU FÜR KRIEGSGESCHICHTE WIEN 1872): 1858-1859: Pavia, Piacenza, Borgoforte Po-hídfők megerősítése, kiépítése , Ferrara, Pizzighettone hídfők erősítése	BÁNLAKY JÓZSEF: A MAGYAR NEMZET HADTÖRTÉNETE: 1848, 1849, 1859: Részletes leírások a várost érintő katonai cselekményekről
VITÉZSÉGÜNK EZER ÉVE II. (FRANKLIN TÁRSULAT BUDAPEST): 1849: Piacenza hídfő melletti harcok	FRITZ SCHIRMER: KRIEGSGESCHICHTLICHER ATLAS (WIEN 1912): 1848: Habsburg kézen 1849: A Po-n keresztüli támadás központja 1859: Habsburg (V. hdt.) állomáshelye

12. ábra: Példák a rendelkezésre álló forrásanyagokból

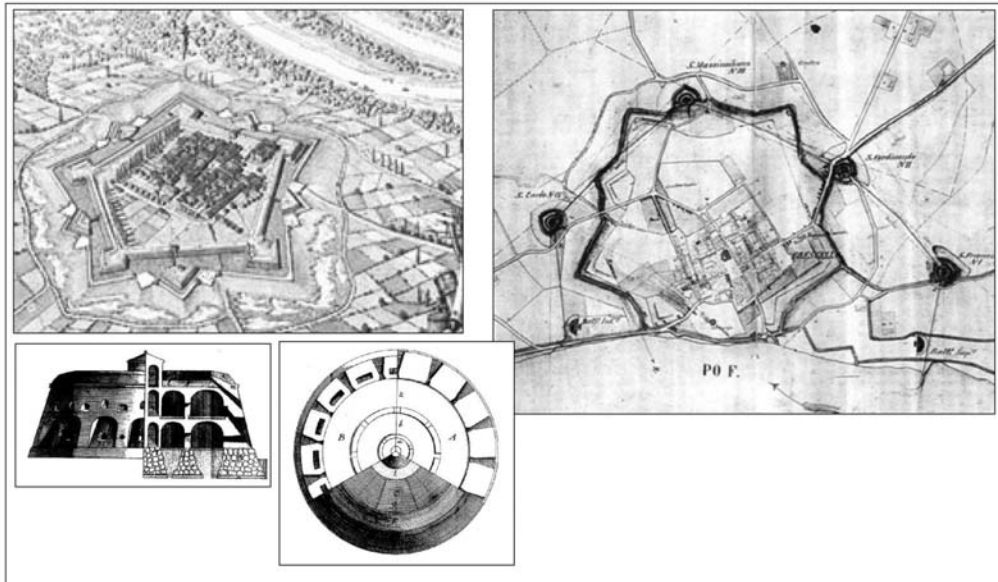
13. ábra: Térképek és interpretáció

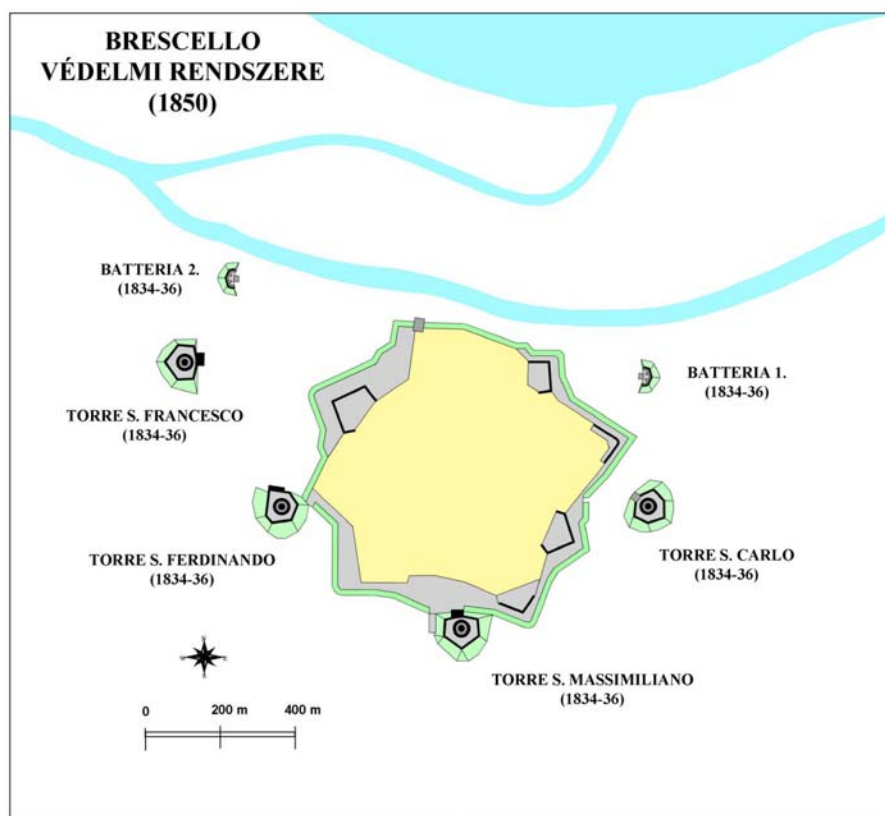
14. ábra: Piacenza rendszerének rekonstrukciója

Brescello:

Brescello városa egészen 1859-ig a cs.kir. hadsereg fontos átkelőhelye volt. A város még meglévő korábbi sáncait egy XVII. századi ábrázolás segítségével tudtuk lokalizálni, és a speciális, tornyokon alapuló védőövet ennek segítségével térképezni. Ez a védőöv a kor első ilyen speciális rendszere, a rekonstrukcióhoz előtanulmányok váltak szükségessé (15, 16. ábrák).

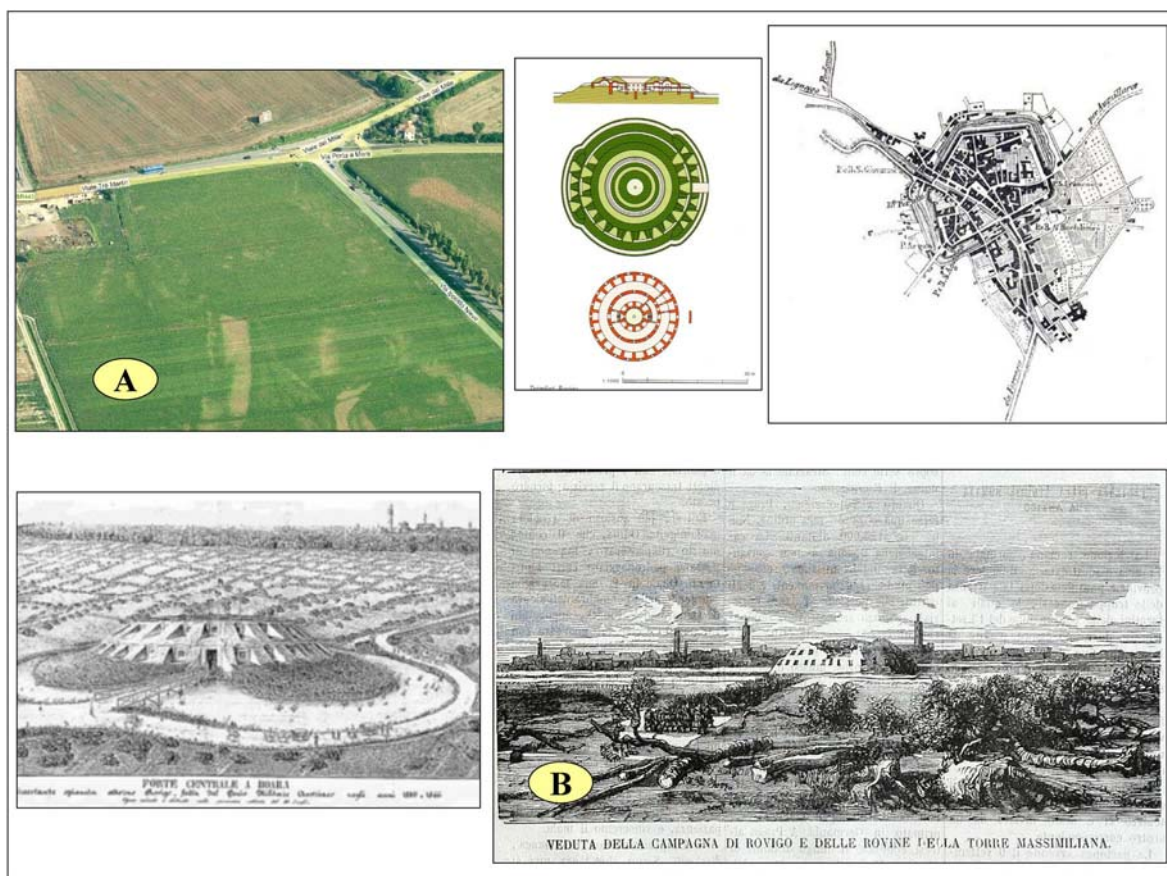
15. ábra: Alaprajz, felmérési térkép és tervrajzok

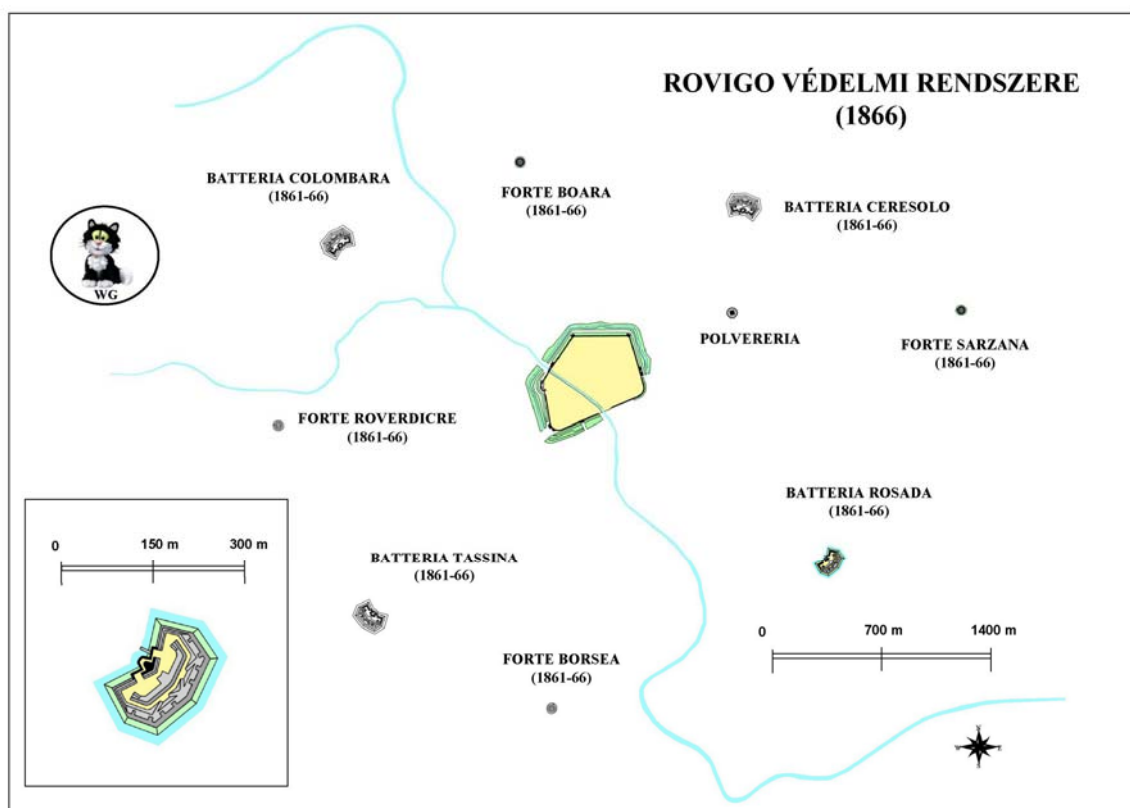
16. ábra: Brescello védelmi rendszere a „tornyokkal”.

Rovigo:

Az 1860-as években kiépült rovigo-i rendszer szintén jellegzetes képet mutat. Itt a „szokásos” ütegek (mint köztes erőd) váltakoznak a legújabb kivitelű tornyokkal. A nehézséget a helyzeti információk hiánya okozta, csak az egyik torony helye ismert légifényképek (17/A. ábra) segítségével. A többi építmény helyzetét látványképek (17/B ábra) és leírások alapján, a bevezető utakat azonosítva lehet valószínűsíteni, mivel az 1866-os visszavonulás során mindet felrobbantották, és 1905-re, a legközelebbi térképezési időszakra már a nyomuk is eltűnt (17, 18. ábrák). Szerencsére a köztes erődök és a tornyok tervrajzai megtalálhatók. Ezek és a jegyzőkönyvek alapján két erődöt (tornyot) sikerült lokalizálni a képeken megjelenített főutak alapján. A köztes erődök ezek közé, illetve arányosan a többihez viszonyítva lettek illesztve. A rekonstrukciónál (térképezésnél) a nem pontos elhelyezkedésű objektumokat színezés nélkül ábrázoltuk. A további fix pont a még a századfordulón is meglévő lőportár (polvereria) volt.

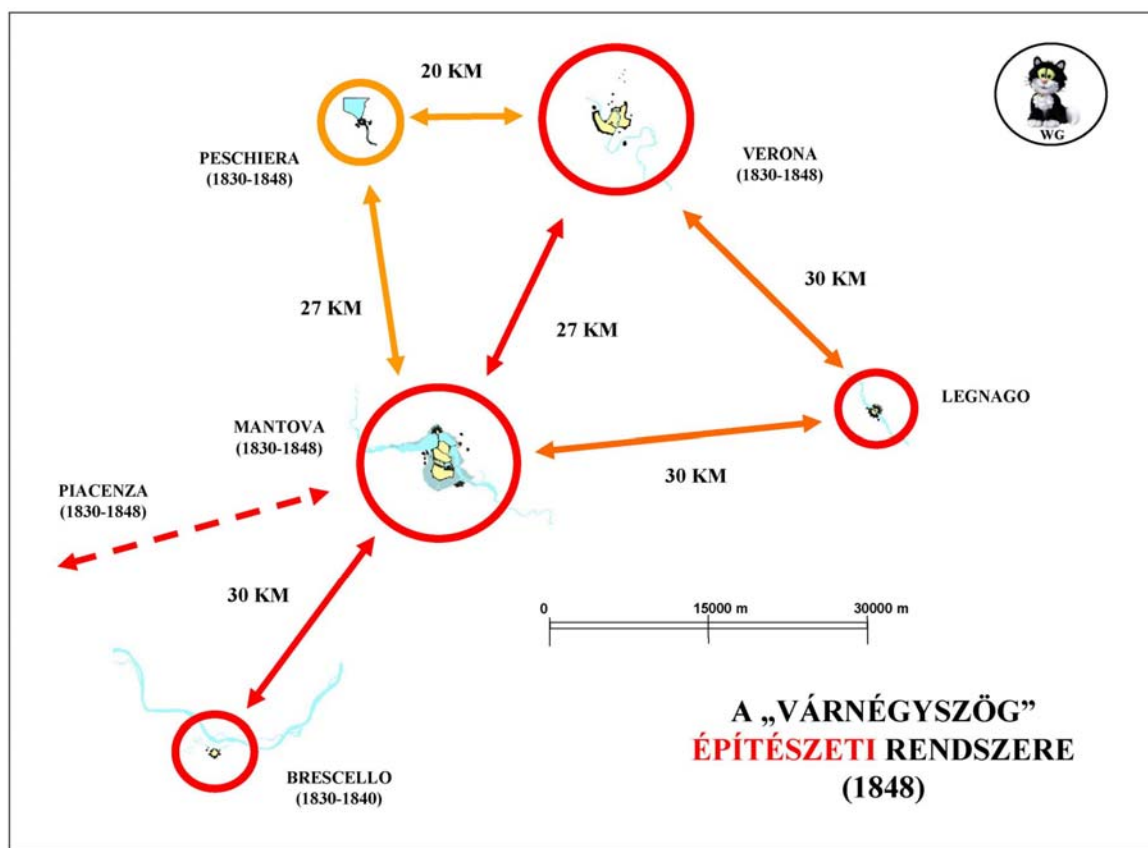
17. ábra: Légifénykép, térkép, és látképek

18. ábra: Rovigo védelmi rendszere

6. Összefoglaló elemzés:

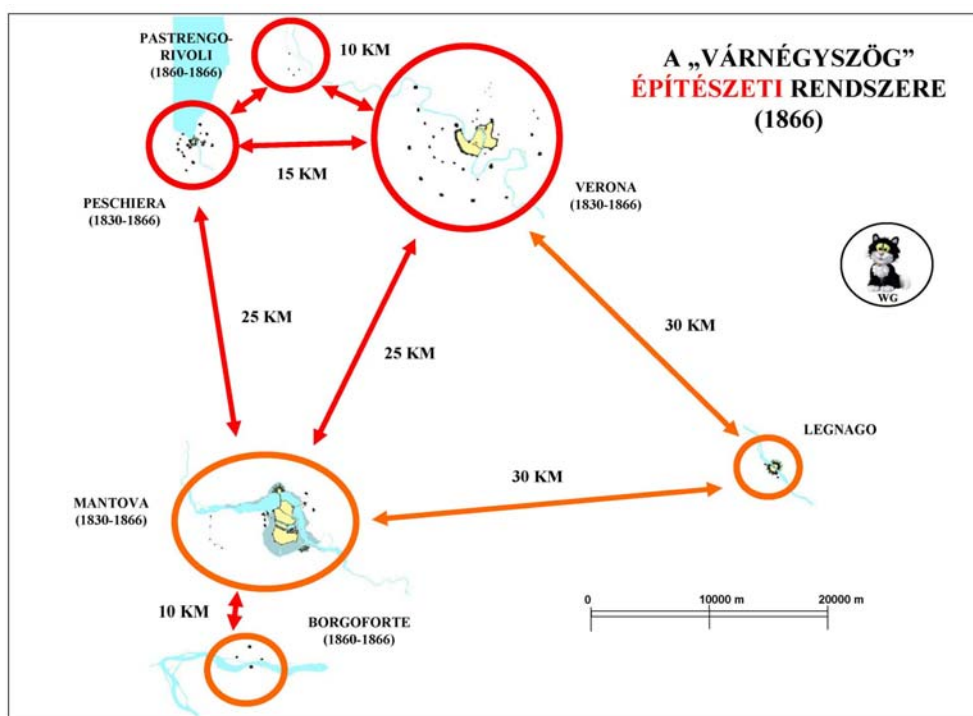
A rekonstrukció során a legalább részben vizsgált települések: Peschiera, Verona, Mantova, Legnago, Piacenza, Pizzighettone, Brescello, Borgoforte, Rovigo, Pastrengo-Rivoli, Chioggia-kapu terület, Malamocco-kapu terület. Egyelőre a többi, a hadszíntér által érintett város, körzet vizsgálata későbbre maradt. De a megnevezett erődcsoportok (építészeti) értékelése is lehetővé tette, ezek meghatározó volta miatt ezen városok, erődcsoportok együttes rendszerszemléletű elemzését. Mint korábban már rámutattunk, a négy hadjárat helyszíne, minősége, katonai mozgásai, ezek összefüggése a logisztikával más és más volt, (egy) „várnégyszöggé” összemosni őket nem szerencsés [2], [3], [4]. Ráadásul elvi rendszereik szintén bizonyos dinamikával rendelkeznek. Megjegyzendő, hogy csak azokat az erősítéseket vettük be a vizsgálatba, melyeket a császári-királyi csapatok építettek, illetve fejlesztettek tovább. Ez egyben súlyozza is azokat a pontokat, amelyek „fontosak” voltak az adott stratégiai elképzelések támogatásához. Ha az 1848. évi hadjárat eseményeit nézzük, a cs.kir. hadsereg nyugati támpontja Piacenza (melyet folyamatosan erősítettek), ettől keletre pedig Brescello épült ki, mint fontos átkelő [2], [5], [7]. Természetesen Mantova és Verona városai a térség súlypontjában kiemelt jelentőségűek, komoly erősítésekkel (19. ábra). Ekkor Peschiera jelentősége kissé háttérben marad, el is foglalják a szárd csapatok, és a hadműveletekben további szerepe nincs (e térségben várháromszög). 1849-ben a katonai tevékenység nyugatra tevődik Piacenza központtal (innen indul a Po folyótól délre elterülő hadművelet) [7]. Ekkor viszont Piacenza mellett Brescello bír jelentőséggel.

19. ábra: Az erődépítészeti rendszer (1848-1849)

A következő háború 1859-ben tört ki, meghatározóan francia és szárd részvétellel. A harcok kiindulópontja az időszakban végig erősített Piacenza és a még nem vizsgált Pavia és Milano. De mivel Piacenza és a kapcsolódó várrendszer gyorsan elveszik, a harcok jelentős része ténylegesen a klasszikus várnégyszög területén zajlik [2], [7], [8], de főként Veronára támaszkodva. Most Mantova lesz passzív védelmi szerepre utalva. A solferinoi csata következtében meggyengült császári-királyi erők feladják a korábbi szilárd Mincio melletti védvonalukat és az ezt követő békeszerződés nyomán már elvesztik az összes nyugati erődöt, visszaszorulnak a Peschiera-Mantova vonal mögé.

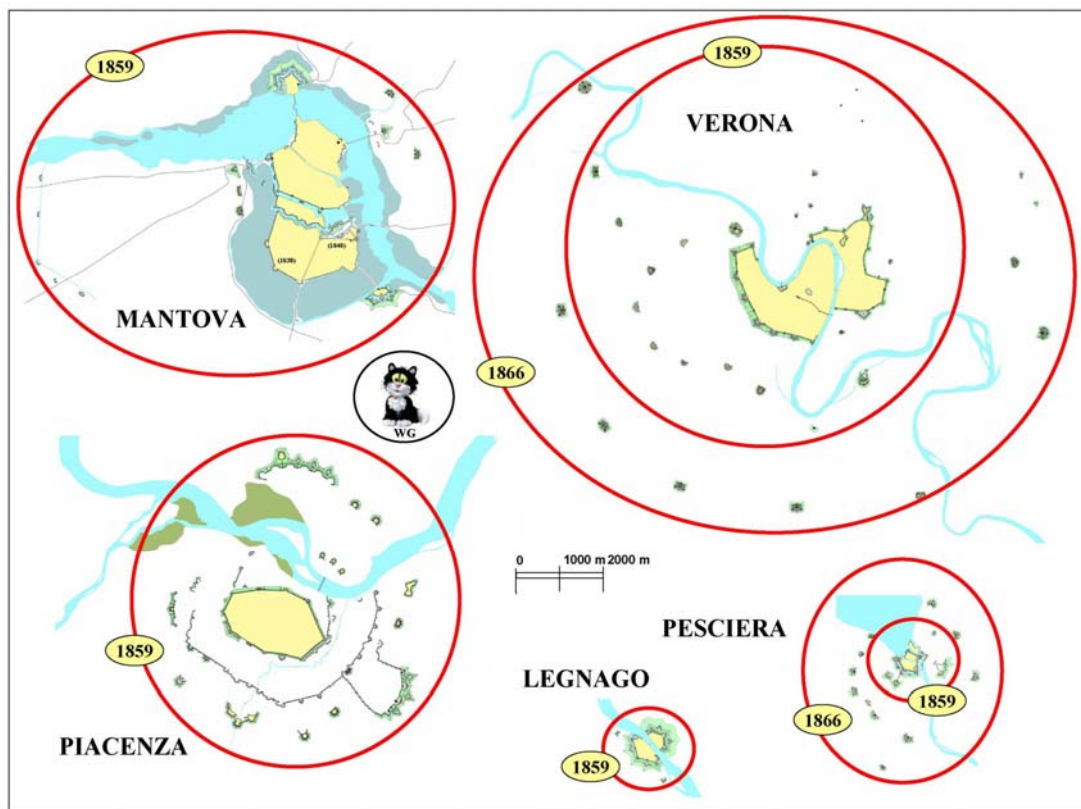
Gyakorlatilag a további háborúkra készülve az építkezések felgyorsulnak: Peschiera és Verona megkapja a végleges, nagy mélységű többszörös erődöveket. A korábbi Po-átkelők helyett kiépül Borgoforte körzete, és Verona mellett a Pastrengo-Rivoli hegyvidéki erődkörzet (20. ábra), távolabb pedig Rovigo, mint a Po-vonalat északról védő erődítmény, amely egyúttal védi a Verona-Padova-Velence utánpótlási útvonalat is, okulva az 1848-as eseményekből. Így az utolsó, 1866-os háborúban a hadműveleteket az északi (Verona-Peschiera-Pastrengo-Rivoli), gyakorlatilag bevehetetlen tömbre támaszkodva tervezték és hajtották végre. Mantova szerepe csupán védelmi jellegűvé vált, Legnago pedig távolabb a hadszíntértől, az utánpótlás továbbításában játszott szerepet [2], [7]. A három északi körzet nagymértékű kiépítése jelentősen hozzájárult a hadszíntéri győzelemhez, igaz, hogy az egyéb katonai és politikai események miatt Észak-Itália a birodalom számára végleg elveszett.

20. ábra: Az erődépítészeti rendszer (1866)

Végül tegyünk egy összehasonlítást a legjelentősebb erődövek között, mivel kiépítettségük, nagyságuk információt ad katonai fontosságukról, és ezáltal a hadjáratokban betöltött szerepükről is. (21. ábra). Az ábrán két döntő hadjárat időpontjára vonatkozó állapotot mutatunk be. Ha az 1859-es állapotot vizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy a hagyományos értelemben vett várnégyszög erődítései közül Peschiera még nem, Legnago pedig már nem állt nagyobb arányú fejlesztés alatt. Ez annak is betudható, hogy a térség külső védelmi vonala Milánó mögött, a Ticino folyónál húzódott. Verona és Mantova, mint két nagyváros és közlekedési csomópont természetesen kiemelt jelentőségű volt, ezekben a körzetekben az erődrendszer kiépítése folyamatos. Jellemzően Verona mint raktárbázis és ennek védelmi igényeit kielégítve épül ki. Szempontunkból jelentős, hogy ugyanekkor Piacenzát is erősítik, mivel hídfőállás és gyülekezési körzet funkciót lát el az 1859-es hadjárat előtt. E funkciók meglétére utal a védőkörzet kiépítési elrendezése is. A beépített térség pedig felveszi a versenyt Veronával is. A vesztes háború után, 1866-ig az érintettek közül már csak Verona, Mantova és Peschiera megerősítése folyik gőzerővel (nem beszélve Rovigo-ról, Borgoforte-ról, Chioggia-ról és Velencéről).

Talán ez a dolgozat is rávilágít arra, hogy eltekintve a tényleges katonai műveletektől, építészeti szempontból mennyire szerteágazó, és dinamikus a térség ilyen irányú felhasználása, valamint a cs.kir. hadseregnek milyen nagyszámú erődelemet kellett időről időre felépíteni, ehhez személyi és anyagi forrásokat teremteni.

21. ábra: Négy kiemelt erődkörzet összehasonlítása

IRODALOMJEGYZÉK

1. Adolf Horsetzky: Kriegsgeschichtliche Übersicht der Wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792 – London 1905. (internet 2013)
2. Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténete – Budapest 1928-1942.
3. Bencze László: Solferino – Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok 2002.
- Hadtörténelmi levéltár, Budapest 2002.
4. Der Krieg in Italien 1859 (Generalstabs Bureau für Generalstabs) – Wien 1876.
5. Helmut von Moltke: Der italienische Feldzug des Jahres 1859 – Paderborn 1859. (internet 2013)
6. Liptai Ervin: Magyarország Hadtörténete I. (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum) Budapest 1985.
7. Peter Schiemer: Kriegsgeschichtlicher Atlas zum Studium der Feldzüge der neuesten Zeit – Wien 1912.
8. Vitézségünk ezer éve II. – Franklin Társulat, Budapest 1932.
9. Winkler Gusztáv: Az erődítések kutatása, a hadszíntér-előkészítés és a térinformatika
- Hadtudományi tájékoztató 2002/3 - Az ország területének védelmi célú előkészítése
- Budapest, 2003.
10. Winkler Gusztáv: Erődítés- és környezetrekonstrukció térinformatikai eszközökkel
- Geomatikai közlemények VII. (Publications in Geomatics) 2004.
11. Winkler Gusztáv: Erődvárosok, városerődítések
- Műegyetemi Kiadó Budapest, 2007. egyetemi tankönyv